

"Filosof?? A to se nemůžete žít nějak poctivě?"

Jaroslav Peregrin

<http://jarda.peregrin.cz>

Představme si, že by Justinián, když uzavřel aténské školy, byl požádal oněch několik posledních učenců, kteří bloudili Porticem a posedávali pod starými platany, aby prokázali, proč si zasluhují úctu: představme si, že by řekl: uběhlo tisíc let od doby, kdy se v tomto slavném městě Sókrates přel s Protágorou a Hippiem; během těch tisíce let byl velký díl těch nejschopnějších mužů každé generace zaměstnán trvalým úsilím dovést k dokonalosti filosofii, kterou učíte; tato filosofie byla pod velkorysým patronátem mocných; její učitelé byli veřejností nanejvýš váženi; přitáhla k sobě všechnu mízu a energii lidského intelektu; a čeho dosáhla? Jakou užitečnou pravdu nás naučila, kterou bychom nevěděli i bez ní? Co nám umožnila činit, co bychom stejně tak nedokázali činit i bez ní? Takové otázky by, obáváme se, Simplicia a Isidora uvedly do rozpaků.

Zeptejte se toho, kdo jde ve stopách Bacona co způsobila ona nová filosofie, jak se jí říkalo za časů Karla Druhého, a odpověď je nasnadě. Prodloužila život; zmírnila bolest; vymýtila nemoci; zvýšila plodnost půdy; námořníkovi dala novou bezpečnost; válečníka vybavila novými zbraněmi; překlenula velké řeky a zátoky mosty tvarů našim otcům neznámých; blesky svedla neškodně z nebes na zem; osvětlila noc září dne; rozšířila dosah lidského vidění; znásobila moc lidských svalů; zrušila vzdálenosti; usnadnila styk, korespondenci, všechny přátelské vztahy, všechno odbavování obchodu; umožnila lidem sestupovat do hlubin moří, vznášet se do vzduchu, bezpečně pronikat do zhoubných propastí země; křižovat zemi v autech, které se řítí bez koní, a oceány v lodích, které se ženou proti větru.

Thomas B. Macaulay: Francis Bacon

Proč se máme zabývat tím, co to je filosofie a jak ji dělat?

Filosofie bývá občas zobrazována jako žena; ale z hlediska, ze kterého o ní chci dnes začít uvažovat, by se spíše hodil obrázek muže. Vzešla-li totiž první žena, Eva, z žebra prvního muže, Adama, pak mám pocit, že podobně z žebra filosofie, původně pokrývající veškeré lidské teoretické poznání, vznikaly různé jednotlivé vědy, které si z kontinua toho, s čím si původně lámali hlavu filosofové, přivlastňovaly různé víceméně jasně vymezené úseky, u nichž se dospělo ke shodě o metodách, jak je zkoumat. Avšak zatímco pro Adama byla ztráta toho jednoho žebra více než vykompenzována tím, co skrze ni získal, filosofie přicházela o jedno žebro za druhým - takže je otázka, co z ní po takovém opakovaném vykost'ování vlastně ještě zbývá. Jedni se domnívají, že už jenom, abych si vypůjčil frázi z jiného kontextu, "navoněná mršina", tedy víceméně nic; jiní mají naopak za to, že stále zbývá to opravdu podstatné, na co nemá žádná věda nikdy šanci dosáhnout. Oba tyto názory ve svých extrémních polohách mají podle mne více co do činění s určitými komplexy méněcennosti (na té či oné straně) než se střízlivým hodnocením; já se zde pokusím hledat odpověď na otázku *co z filosofie zbylo* někde mezi nimi.

Myslím si totiž, že vyjasnit, *čím* se filosofie může smysluplně zabývat a *jak* se tím může zabývat, je zásadně důležité. Pokud se nám to nepovede, bude filosof podle mne neustále v nebezpečí, že bude hloupě fušovat do řemesla lidem povolanějším, nebo že sice nebude fušovat do řemesla nikomu, ale také nebude říkat nic, co by někoho příliš zajímalo. Možná, že to znáte taky: s někým si v hospodě vesele povídáte třeba o fotbale, a pak přijde ta záludná otázka: "A čím vy se, pane, vlastně živíte?", a když si ukolébán předchozím bujarým rozhovorem nedáte pozor a přiznáte se, že filosofií, následuje nějaká taková otázka, jako "Filosofií?? A to se nemůžete žít jak normálně?" (To v lepším případě; v tom horším se spolubesedník začne okamžitě dožadovat autoritativních odpovědí na otázky "Co bude po smrti?" a "Kam spěje svět?". V tom úplně nejhorším se pak dovíte něco o darmožroutech a v případě, že nejste tak ramenatý a vousatý jako já, můžeme skončit na chodníku před hospodou.)

Akademická filosofie?

Možná, že incidentům, jaký jsem právě popsal, by se dalo zabránit tak, že by člověk přestal chodit do hospod. Nicméně já si myslím, že nějaké opravdu smysluplné vysvětlení toho, co děláme, bychom mít měli. A vždycky mě zarazí, jak málo je této otázce věnováno pozornosti. Nejvíce mě to vždy překvapuje v kontextu *akademické* filosofie, to jest filosofie vyučované jako specifický obor na univerzitách a provozované jako specializace ve vědeckých institucích. Člověk, který na vysokou školu přijde studovat chemii se toho musí dozvědět spoustu o tom, jak provádět experimenty a vůbec jakými cestami lze v tomto oboru dospět k nějakým výsledkům; člověk, který studuje historii, se dozví, jak bádát v archivech, jak číst kurent a jaké záznamy o historii je zvykem považovat za průkazné; ale dozví se člověk, který jde studovat filosofii, *jak dělat filosofii?* Myslím, že nedozví, a mně je to dost nepochopitelné, protože možností se nabízí spousta: Má filosof sedět ve slonovinové věži a dumat? Má se vydat, tak jako Sókrates, mezi lidi a diskutovat s nimi? Nebo snad může, tak jako přírodovědec, provádět nějaké experimenty?

Mám pocit, že bezradnost s ohledem na předmět a metody filosofie se na školách často řeší tak, že se místo filosofie učí dějiny filosofie. To se mi zdá být nejapné. Je nepochybné, že znalost dějin filosofie je pro adepta filosofie důležitá; když to ale trochu vyostřím, mohu se ptát: proč je vlastně pro filosofa znalost Platóna a Kanta důležitější než pro lékaře znalost Hippokrata a Paracelsa? Je snad filosofie nějak *svou podstatou* studiem svých vlastních dějin? To by zřejmě vedlo k nekonečnému regresu. Nebo je filosofie, jak jednou řekl Whitehead, od Platóna už jen řadou poznámek pod čarou k jeho dílu? Jakkoli jsem schopen připustit, že Platón je postava převyšující mnohé další významné postavy filosofie, že bychom už o tématech, kterými se zabýval, a o dalších, která se vynořila až v pozdější době, nedokázali říci nic srovnatelně podstatného?

Z hlediska hledání odpovědi na otázky *Co to je filosofie?* a *Jak ji dělat?* je podle mne vůbec naprosto zásadní odlišit akademickou filosofii - má-li něco takového existovat - od filosofie v jiných smyslech toho slova. Slovo "filosofie" se totiž fakticky používá velice

různorodým způsobem. V jednom ze svých smyslů je slovo "filosof" dokonce chápáno jako téměř synonymní sousloví "navýsost moudrý člověk" (což samozřejmě souzní s jeho etymologií) - filosof v tomto smyslu je prostě ten, kdo vidí dál než ostatní lidé a kdo jim dovede poradit tam, kde už jsou zcela v koncích, kde nevědí jak si poradit se svými životy, jak se orientovat ve světě či jakým hodnotám dát přednost. Lidé, kteří toto dokážou, jsou samozřejmě nedocenitelní; já nicméně pochybuji, že by se někdo mohl takové moudrosti vyučít. (Tím nechci říci, že vzdělání nemá s moudrostí vůbec co dělat; jakékoli vzdělání samozřejmě může k moudrosti přispět, až komická mi ale připadá představa, že by ji produkoval nějaký specifický obor.) Takže domněnka, že by mohla být akademická filosofie filosofii v tomto slova smyslu, mi připadá jako velice naivní iluze.

Pokud se ovšem domníváme, že tohle je jediný pravý smysl slova "filosofie", pak nemůžeme než být akademickou filosofií trpce zklamáni. Student, který jde studovat filosofii, obvykle zjistí, že pedagogický sbor, kterému se dostal do rukou, nepředstavuje takový výkvět moudrosti, jaký očekával, že jsou v něm, tak jako v případě pedagogických sborů jiných kateder, zastoupeni lidé moudřejší i hloupější. Výsledkem je, že mnohým lidem připadá akademická filosofie jako podvod. Problém je ovšem v tom, že tito lidé před tento obor staví cíle, kterým dostat prostě nemůže. A filosofie jako obor je - podle mne - potřeba i ve své přízemnější podobě, neboť tu jsou a stále budou zajímavé otázky, ke kterým se nikdo jiný než filosofové nehlásí. Ale o tom budeme hovořit později.

Lze filosofii charakterizovat jejím předmětem či její metodou?

Lze filosofii vymežit nějakým specifickým předmětem, tak jako se třeba zoologie dá vymežit jako studium živočichů, nebo lingvistika jako studium jazyků? Mnozí filosofové by asi řekli, že filosofie má především co dělat s lidským *myšlením*. (Tak například i česky vydaný úvod do filosofie K.O. Liessmanna a G. Zenatého se jmenuje *O myšlení*; podobně nedávný úvod Simona Blackburna byl vydaný pod názvem *Think*.) Zdá se ale, že tak by se předmět filosofie nelišil od předmětu psychologie. Mnoho filosofů, zejména ve dvacátém století, by řeklo, že primárním předmětem filosofie je *jazyk* (viz Rorty, 1967), avšak nakolik je tomu tak, natolik se zase předmět filosofie neliší od předmětu lingvistiky. Nepomůže ani to, když dále specifikujeme, že filosofie se zabývá významy či pojmy - i ty lze zkoumat (empiricky) v rámci lingvistiky. Podobně problematické se ukazují být i další návrhy na jednoduché vymezení předmětu filosofie.

Nemá-li filosofie žádný výlučný předmět, lze ji charakterizovat nějakou specifickou metodou? Mohli bychom například říci, že charakteristické pro filosofii je to, že se odehrává *a priori*? Nakolik tomu tak je, natolik se filosofie svou metodou zřejmě neodlišuje od matematiky. Mnoho filosofů ve dvacátém století, po obratu k jazyku, by zase asi řeklo, že specifickou metodou filosofie je něco jako logická analýza jazyka. Opět mám dojem, že tímto způsobem bychom nedokázali vést hranici mezi filosofií a empirickým zkoumáním sémantiky

jazyka (a proto také u některých filosofů, jako je Austin, tato hranice *de facto* mizí¹). Pak jsou tu názory na metodu filosofie, která ji vidí jako nějakou variaci na introspektivní zkoumání mysli (zejména fenomenologie) či jako nějakou formu zcela zvláštního vhledu. K tomu se ještě vrátím a pokusím se naznačit, proč si nemyslím, že by tohle jako metoda mohlo fungovat.

Směřuje tedy to, co říkám, k závěru, že filosofie nemá ani žádný specifický předmět, ani žádnou specifickou metodu, a že tedy sama představa o vymežitelnosti takové filosofie, jaká by se mohl učit na školách, je jen marnou iluzí? To si nemyslím – jsem přesvědčen, že tu jsou okruhy problémů, které se musíme snažit řešit a v jejichž řešení bychom se měli i školit na univerzitách. Myslím si však, že specifikum filosofie je velice těžko vymežitelné právě proto, že se jedná o onu "zbytkovou", a tudíž velice různorodou záležitost, jak jsem o tom hovořil v úvodu.

Filosofie na cestě za poznatky

Myslím, že z tohoto hlediska může být instruktivní se podívat, jak s vymezením náplně filosofie zápasili ti, kdo se na počátku dvacátého století pokoušeli vybudovat zgruntu novou, 'modernější' filosofii a kterým se pak začalo říkat *analytičtí* filosofové². Tito lidé, když se zamýšleli nad tím, jak získáváme poznatky (a jakou roli může hrát v kontextu tohoto poznávání filosofie) většinou vyšli z faktu, že prototypický poznatek se týká toho, že *něco nějak je*³. A nejpřímočařejší způsob, jak zjistit, zda něco je tak či onak, se zdá být prostě podívat se (to jest přesvědčit se o tom svými smysly) - to znamená, že prototypický poznatek je *empirický*.

Od toho se odvinula Russellova a Wittgensteinova filosofie logického atomismu⁴. Podle ní se svět skládá z nějakých 'logicky základních' stavebních kamenů (u Wittgensteina předměty, u Russella předměty, vlastnosti a vztahy), které se různým způsobem seskupují, a jejichž seskupení zobrazujeme našimi myšlenkami a vyjadřujeme našimi větami. (Zobrazit samozřejmě můžeme i seskupení, které ve skutečnosti neexistuje; proto můžeme mít i myšlenky a věty, které nejsou pravdivé; a proto můžeme myslet a mluvit i o tom, co není skutečné.)

Teď ale vyvstává otázka, jaké *jiné* poznatky kromě těchto empirických můžeme mít. Wittgenstein, Russell, a také Carnap spolu se svými kolegy z Vídeňského kroužku, viděli možnost takových neempirických poznatků jako velice ošidnou - v manifestu Vídeňského

---

¹ Austinův kolega Warnock na toto téma říká, že Austin si "představoval budoucí úkol filosofů jako sestavování jakési super-gramatiky - katalogu veškerého možného užití slov". Viz Mehta (1961, s. 68)

² Podrobněji viz Peregrin (2005),

³ Viz slavná první věta Wittgensteinova *Traktátu* (1922), která tuto myšlenku povyšuje z epistemologické dokonce na ontologickou maximu: *Die Welt ist alles was der Fall ist.*

⁴ Kromě Wittgensteina (*ibid.*) viz Russell (1914, 1918/9).

kroužku⁵ se například doslova říká, že neexistuje žádné jiné než empirické poznání. Wittgenstein byl jen o něco málo méně radikální; prohlásil, že veškeré pravdivé smysluplné věty jsou nutně empirické, nicméně že tu jsou ještě určité neempirické věty, které sice nejsou v pravém slova smyslu smysluplné, které však nejsou ani úplně nesmyslné (Wittgenstein jim říká *bezsmyslné*), jejichž prostřednictvím lze člověka k nějakému poznání navést. (Ale ty pak už samozřejmě nejsou *poznatky* v pravém slova smyslu.) Russell se svůj empirismus snaží brzdit tím, že kantovsky konstatuje, že člověk v sobě má "logiku", která mu pomáhá odvozovat z bezprostředně empirických poznatků poznatky další. I když pominu, že takovéto užití slova "logika" je podle mne krajně zavádějící, zdá se mi, že i ty odvozené poznatky jsou stále empirické; a to nakonec platí i o pravdách, které podle Russella objevuje logika - ty se podle něj od ostatních empirických poznatků liší výhradně jen svou větší obecností: "Logika," říká Russell (1990, 169-70), "se zabývá reálným světem stejně tak jako zoologie, jenom jeho abstraktnějšími a obecnějšími rysy".

Principiální cestou k *empirickým* poznatkům se ovšem zdá být empirická *věda* - pokud není empirický poznatek, o který nám jde, přímo na dosah, je třeba k jeho získání vyvinout nějaké metodické úsilí. Na to, jak v tomhle postupovat, se za staletí své soustředěné práce stali, dá se předpokládat, vědci. (Jakkoli třeba otázka po nejmenších částech hmoty byla původně jednou z nejdiskutovanějších otázek filosofie, dnes by asi každý, kdo by s ní šel za někým jiným než za fyziky, sklidil po právu posměch.) Zdá se tedy, že mají-li být výsledkem filosofie poznatky, pak tu může být netriviální prostor pro filosofii jenom do té míry, do jaké tu je prostor pro jiné než empirické poznatky. Je tedy třeba odpovědět na otázku, jaké takové poznatky bychom mohli mít.

Je ovšem možné se i smířit s tím, že filosofie je v podstatě pohlcena vědou. Tak to v podstatě viděl například Carnapův pokračovatel, ale i tvrdý kritik Quine. Ten připouští, že filosofické poznání se nijak podstatně neliší od toho vědeckého. Filosofické otázky podle něj nejsou filosofické proto, že by byly nějak kvalitativně odlišné od těch vědeckých, ale spíše proto, že jsou jako filosofické historicky označovány a chápány. Často jdou jaksi napříč standardními vědeckými disciplínami; avšak svou povahou, ani tím, jaké vyžadují odpovědi, se od těch vědeckých nijak výrazně neodchylují.

Pokud však s tímhle na rozdíl od Quina smíření nejsme a nechceme připustit, že filosofické poznatky jsou v podstatě jenom vybrané poznatky vědecké, musíme, zdá se, připustit, že předmětem filosofie jsou poznatky, které se netýkají toho, že něco nějak je, nebo poznatky, které se sice týkají toho, že něco nějak je, ale nikoli něco v našem reálném světě, nýbrž někde jinde, takže příslušné poznání není empirické. Ta první možnost se mi jeví být natolik esoterická, že se jí nebudu nadále zabývat; stravitelnější se zdá být ta druhá. Myslím, že hlavní kandidáti na oblast, které by se mělo týkat takové 'neempirické' poznání, jsou ,dva: nějaký platónský svět ideálních jsovcen, do něhož pronikáme nějakou mimosmyslovou schopností, jako je *intelekt* (tedy *metafyzika* ve smyslu, v jakém byl tento termín používán ve scholastice), a svět našeho nitra, do kterého pronikáme introspekcí či něčím jako introspekci

---

⁵ Viz Carnap et al. (1929).

či 'a priori analýzou' (tedy něco na způsob kantovské analýzy našeho rozumu a zejména husserlovské fenomenologie).

Problém je v tom, že zatímco na poznacích týkajících se reálného světa se, jak se ukazuje, v podstatě dokážeme shodnout (což stojí v základě spektakulárních úspěchů naší přírodovědy), reputace 'metafyziky' i 'fenomenologie' je v tomto ohledu mnohem horší. V obou těchto oblastech je, zdá se mi, možné dosáhnout shody v rámci nějaké komunity, která na budování této shody cílevědomě pracuje, shoda mezi nimi a 'outsidery' však bývá velmi problematická. Diskuse mezi zastánci neslučitelných metafyzických systémů tak často připomínají bitvy, v nichž nemá žádné z vojsk možnost svému protivníkovi nijak ublížit⁶; a zprávy fenomenologa o tom, co shledává ve svém nitru, vyvolávají u ne-fenomenologa často jenom rozpaky⁷.

Carnap a jeho kolegové vyřešili nastalou situaci, ve které začínali hrát roli toho, kdo si sám pod sebou podřezává větev (chtěli dělat novou, moderní filosofii, ale jejich vlastní závěry je čím dál tím více tlačily k tomu, aby konstatovali, že pro filosofii jim vlastně nezůstává vůbec žádný prostor), šalamounsky. Prohlásili, že filosofie je svou podstatou (logická) analýza jazyka, což se zdá být věc stejně úctyhodná jako empirická věda (protože to vlastně je věc v jistém smyslu empirická - jazyk, jaký používá vědec či kdokoli jiný, je jistě empirický fenomén), ale v jiném smyslu je to poznání jiného druhu, než to vědecké, protože je podle Carnapa & spol. *předpokladem* jakéhokoli empirického, vědeckého poznání⁸. A jakkoli si myslím, že tato odpověď v této podobě uspokojivá není, domnívám se, že je na ní zrnko pravdy, a chtěl bych se pokusit toto zrnko vyloupnout z jeho plevy.

Rozcestí filosofie

Podíváme-li se na problém předmětu a metody filosofie zcela systematicky, můžeme uvažovat o 'rozcestích', na kterých se ten, kdo chce odpovědět na otázku po povaze filosofie, ocitá. Viděli jsme, že raní analytičtí filosofové brali prakticky za hotovou věc, že filosofie nám má přinášet *poznatky*. To ignoruje první rozcestí, na kterém se ocitáme. Je totiž zřejmě možné takové pojetí filosofie odmítnout. Kromě chápání filosofie jako cesty k poznání podobného druhu, jaké nám zprostředkovává věda, můžeme filosofii uchopit i jako cestu k nějakým praktickým dovednostem.

---

⁶ 'Metafyzická' cesta mi navíc připadá problematická v tom, jak snadno nás vede k iluzím vysvětlení (o tom jsem pojednal na jiném místě, viz Peregrin 1999a, Kapitola 10; 2001).

⁷ Tak například Quine na toto téma říká: "Kdysi dávno jsem se trochu zabýval Husserlovými *Logickými zkoumániami*, ale vzdal jsem se naděje, že pravidla té hry pochopím, protože mně chyběla intersubjektivita introspektivních dat." (Viz Riška, 1992.) Já mám, když čtu Husserla, podobný pocit. (Tím nechci popírat, že jsou Husserlovy záznamy o jeho cestách do nejhlubších hlubin mysli svým způsobem fascinující; mám jenom potíže je vidět jako něco, na čemž lze založit filosofii.)

⁸ Carnap se navíc při svých logicko-filosofických zkoumáních jazyků pokusil od empirie distancovat ještě i tak, že za svůj předmět prohlásil pouze strukturu těchto jazyků (viz o tom Kambartel, 1968); to však podle mne nebyl manévr příliš úspěšný.

Za jistý druh příkladu takového chápání filosofie je možné vzít filosofii pozdního Wittgensteina, protože podle něj je filosofie vlastně terapií; terapií, která má člověku pomoci od neodbytných intelektuálních problémů podobně jako mu jiné terapie pomáhají od nežidů či infekcí dýchacích cest⁹. U Wittgensteina však nejde tak docela o praxi, ale spíše o jistou 'teorii praxe'. (Příkladem 'filosofa', který se vydal důsledně praktickou cestou, by tak snad mohl být legendární Sókrates, pomáhající lidem v aténských ulicích porozumět sobě samým.) Ale jak je vidět na Wittgensteinově příkladě, filosofové bývají k tomuto stanovisku často vedeni nikoli touhou pustit se do něčeho skutečně praktického, ale spíše snahou vybědnout z rozpaků nad tím, jaký druh teorie to vlastně dělají.

Za zvláštní druh praktického chápání filosofie je možné považovat i chápání aktivistické, které má za to, že filosofické vzdělání by mělo poskytnout průpravu k boji za nějakou lepší budoucnost lidstva, nebo alespoň k tomu, aby se jeho absolvent stal na této cestě *regulovschíkem*, to jest lidstvu ukazoval, kam se má vydat. (Takový názor je ovšem plodem chápání filosofie jako esence vši moudrosti, o kterém jsem hovořil výše.) Já mám ale pocit, že kdybychom měli být schopni radit, kam se se světem vydat, pak bychom především museli nabýt velmi hluboké *teoretické* poznání o tom, kde je teď, jak se tam dostal a hlavně na jakých principech funguje; takže se mi zdá, že bychom opět museli obrátit pozornost ke studiu teorií. A nabytí takového teoretického poznání, které by nám dovolilo dát na tyto otázky skutečné odpovědi, mi připadá jako získání čehosi jako filosofického *kamene mudrců*, takže mi připadá zcela nesmyslné si něco takového klást jako výukový cíl. Myslím, že když filosofie k cestě za takovou moudrostí přispěje nějakou svou troškou do mlýna, bude to maximum, co po ní lze smysluplně chtít.

Pak je tu ještě jedno možné a zcela jiné chápání filosofie: můžeme ji vidět jako cestu k nějaké duševní proměně, k získání nějakého esoterického vhledu či osvícení. Příkladem filosofie blížící se k tomuto pojedí je filosofie pozdního Heideggera. Nejparadigmatičtějšími příklady filosofů tohoto druhu by pak ovšem byli ti, kterým jsme si zvykli říkat ani ne tak filosofové, jako ti, kterým říkáme mystici, guruové či šamani. Já osobně myslím, že fušovat do řemesla jim by filosof neměl.

Já si tedy myslím, že na tomto rozcestí bychom se měli vydat po cestě vedoucí k teoretickému poznání. Zdá se mi, že to je cesta, kterou se filosofové historicky v podstatě vždy ubírali. Myslím, že vydat se cestou ke skutečné praxi se vlastně málokterý filosof skutečně odhodlal (s výjimkou Marxe a jeho epigonů; a ty bych následovat neradil) a myslím si, že vydáme-li se cestou k nějakému tomu osvícení, už nebude to, co děláme, rozumné nazývat filosofií (ale to samozřejmě nevyovídá nic o smysluplnosti takového podniku).

Hovoříme-li opět o *akademické* filosofii, pak tady máme na vybranou ještě méně. Akademická filosofie, pokud má existovat, pak musí být něčím, co lze smysluplně *přednášet* a také *zkoušet*. (Tohle je věc, která se často pomíjí, ale já ji považuji za zásadní: univerzita podle mne plní svou povinnost jenom do té míry, do jaké je kromě toho, že nabízí studentům

---

⁹ "Filosof zachází s otázkou jako s nemocí," říká Wittgenstein, 1953, §255. Není ovšem bez zajímavosti, že zárodek tohoto pohledu na filosofii najdeme už v *Traktátu*, §6.53: "Správná metoda filosofie by byla ovšem tato: neříkat nic, než co se říkat dá, tedy než věty přírodních věd – ... – a pak vždy, chce-li někdo říci něco metafyzického, mu dokázat, že některé znaky v jeho větách nemají význam."

vzdělání, schopna nabídnout jasná kritéria toho, jak kdo toto vzdělání zvládá, a podle toho také studenty třídit. Jinak ji ovládnou 'hloupí nadšenci' a skutečně nadaným lidem ji znechutí.) Z tohoto hlediska si nedovedu představit, že by se vůbec dalo uvažovat o akademické filosofii jdoucí tou druhou nebo třetí cestou. Představa, že bychom chtěli studentům na univerzitě přednášet *osvícení* a pak je z něj zkoušet, mi připadá jako vtip. A představa, že výuka filosofie by byla na vysoké škole něčím, jako je tělocvik, to jest nikoli zdrojem poznání, ale cestou k praktickému zdokonalování (jakkoli na rozdíl od tělocviku nikoli těla, ale ducha), mi sice tak směšná nepřipadá, přece jenom by se mi ale zdála na univerzitu vnášet ducha kurzů typu *Deset způsobů jak prosadit svůj názor a získat si přátele*.

Vydáme-li se ale cestou k poznatkům, zdá se, že se brzy ocitáme na dalším rozcestí, ze kterého vede jedna cesta k poznání, které je empirické, a druhá k nějakému poznání neempirické povahy. Ta druhá se pak někde dále větví nejméně na dvě, které vedou k tomu, co s velkou dávkou básnické licence nazývám 'metafyzikou' a 'fenomenologií'. Výhled na toto další rozcestí mě odrazuje od toho, abych se vydal onou cestou k němu; zdá se mi, že po obou těchto cestách dospěji jenom k "poznání" v uvozovkách - k poznání, které mi bude třeba připadat velice přesvědčivě, ale které budu moci jenom problematicky konfrontovat s ostatními, abych se ujistil, že to není jenom nějaká moje iluze. Avšak ani cesta směřující k empirickému poznání se nezdá být příliš lákavá: je na ní totiž nával lidí, kteří jsou trénovanější než já a pořád by mě předbíhali. Přírodovědci a jim podobní jsou totiž v komplikovaných metodách, jak všelijaké empirické poznatky dobývat, od počátku školeni způsobem, který bych už nedokázal (ale ani nechtěl) dohánět. Co mi tady zbývá jiného než si sednou na mez a pustit se do oněch příslovečných buchet, které si jako správný český Honza (vlastně Jarda) nesou v uzlíčku s sebou?

Myslím, že to, co je třeba na tomto rozcestí udělat, je pořádně se rozhlédnout a uvědomit si, že to, co vypadá jako rozcestí, tak docela rozcestím není. Je to široká louka, na které je vyšlapáno něco, co připomíná cesty, ale co je dále protkáno sítí menších cestiček a pěšinek. Naše poznatky nemůžeme jednoduše rozdělit na empirické a neempirické; to je výhrada, kterou předložil v reakci na Carnapovo pojetí filosofie Quine (1952) a která je, myslím, naprosto opodstatněná. Myslím, že podstatné je, že v procesu lidského poznávání světa nejde oddělit složku čistě empirickou od složky, která empirická není, protože vytváří pro empirii předpoklady (pojmový či jazykový rámec), či protože ji reflektuje. Není tomu tak, že bychom mohli neempiricky prozkoumat myšlenkové či jazykové struktury, jejichž prostřednictvím poznáváme svět.

Je ovšem jasné, že v rámci procesu lidského dobývání poznatků o světě a v rámci teorií, které jsou jeho výsledky, od sebe můžeme odlišit složky, které jsou *relativně* blíže čistě empirii, od těch, které jsou od ní *relativně* dále. A jsou to právě ty první, které mají tendenci si osvojovat vznikající a rozvíjející se vědy. Na filosofii pak zbývají spíše ty druhé, což může vyvolávat dojem, že filosofie je čistě tím, čemu se anglicky říká "armchair enterprise" (to jest věcí, kterou vyřídíme z lenošky) či že je to záležitost čistého *a priori*. Tak tomu ale, myslím není. Je pravda, že většina otázek, které na ni zbývají, nejsou otázky, které by vyhlížely příliš empiricky; nicméně jsou s empirickými otázkami vždycky nějak spjaty, takže filosof, i když asi nebude dělat terénní výzkumy či pokusy v laboratořích, by podle mě měl výsledky

empirických věd sledovat a snažit se, aby to, co říká, na tyto výsledky nějak navazovalo. (Obráceně vědec by neměl ignorovat, co říkají filosofové. Problém je ovšem v tom, že filosofové, a zejména všelijací rádoby filosofové, říkají spoustu hloupostí a vědce zpravidla rychle přestane bavit se v tom přebírat.)

Podstatné tedy podle mě je si uvědomit, že filosofie je v podstatě *zbytková* záležitost: z tkaniny našeho poznání na ní zbývají spíše jen odštířky, které zůstanou, když si z této tkaniny vědy nastříhají na své honosné šaty (tj. když si z otázek, které si o světě kolem nás klademe, vyberou všechny ty, se kterými si vědí rady); a to je velice nesourodá hromádka odštířků. Jsou to podle mne zejména otázky, které jsou natolik obecné, že se nevejdou do žádné jednotlivé vědy, a pak také otázky, které mají co dělat s předpoklady a reflexí fungování vědy. Domnívám se, že velká většina z těch otázek, které ještě dnes na filosofii zbývají, se týká pojmů a pojmových rámců. (Přitom je třeba si uvědomit, že i tohle vymezení působnosti filosofie je svým způsobem empirické - neurčuji filosofii místo *a priori*, nýbrž konstatuji, že tohle jsou otázky, které na ní fakticky zbyly v důsledku vývoje lidského poznávání světa a nástrojů, které si k tomuto poznávání vytváříme¹⁰.)

Toto pojetí filosofie je velice blízké tomu, které hlásá Tugendhat (1989). Ten říká: "Domnívám se ..., že lze jmenovat dva aspekty, které byly od Sókrata a Platóna pro filosofii a její odlišení od věd dalekosáhle konstitutivní, byť nikdy výlučně. Filosofie měla zaprvé vždy co do činění s vyjasňováním pojmů. ... Zadruhé má filosofie vždy co do činění s 'celkem' - totalitou -, nikoli však totalitou jsoucího nebo předmětů, nýbrž s celkem našeho rozumění." Já ale považuji za podstatné zdůraznit, že filosofie není *předstupněm* empirického poznání či nějakým fundamentem, o které se empirické poznání musí opírat, ale spíše jeho *součástí* - takže filosof by se měl za každou cenu vyhnout tendenci se od tohoto poznání odtrhnout a jít si svou zcela vlastní cestou¹¹. Myslím si tedy, že filosofie je empirická v tom smyslu, že je součástí komplexního procesu poznávání světa, že ale nepostupuje obvyklými metodami empirických věd, neboť na ní v rámci tohoto procesu obvykle zbývají problémy, které se týkají pojmů a pojmových struktur.

Kdo nám řekne, co je to význam?

Abych to, čím jsem se nyní zabýval na velice obecné a abstraktní úrovni, učinil trochu hmatatelnějším, uvedu konkrétní případ týkající se mého osobního filosofického *curricula*. Mě vždy trápila především otázka *co je to význam*. Hledat na ni odpověď v rámci filosofie

---

¹⁰ Podobně jako Rorty (1989) se tedy nedomnívám, že by tady byly nějaké problémy a poznatky, které jsou *svou podstatou* filosofické. Předmět filosofie podle mne není dán nějakou 'esencí filosofie' - je dán jednak tím, co nám v důsledku kontingentního historického vývoje naší kultury připadá jako otázka, a co ne; jednak tím, co z těchto otázek je ochotná si vzít za své věda (případně jiní pretendenti na odpovídání otázek, jakým může být třeba náboženství).

¹¹ Tohle úzce souvisí s pojmem *naturalismus*, jak ho používají Quine či Davidson (viz o tom Peregrin, 1999b), to jest ve smyslu odmítnutí možnosti, že by se filosofie mohla dostat někam zcela 'nad' nebo 'pod' ostatní formy lidského poznávání. (Nezaměňovat ovšem s naturalismem ve smyslu přesvědčení, že na všechny otázky nám dokážou odpovědět přírodní vědy.)

jsem začal proto, že jsem na ni ani náznak uspokojivé odpovědi nenašel ve vědě; a ve filosofii byly aspoň ty náznaky. Je to otázka empirická, kterou by se v principu *mohly* zabývat vědy? Domnívám se, že empirická alespoň v jednom podstatném smyslu je: význam, tak jak to slovo chápu já, je primárně věcí jazyků, a jazyky jsou empirické fenomény. Takže proč se jí vlastně zabývá filosofie a nikoli lingvistika?

Myslím, že hlavním důvodem je to, že lingvisté si s ní moc nevědí rady. To je podle mne důsledkem skutečnosti, že vlastně není tak úplně jasné, na co se to vlastně ptáme, když se ptáme na význam. S touto otázkou se totiž často pojí některá očekávání, která ve skutečnosti nejsou dost dobře sluchitelná. Mnoho lidí považuje za samozřejmost, že význam je tak či onak věcí lidské mysli a také že alespoň u některých výrazů má co dělat s věcmi, které jsou těmito výrazy pojmenovávány. Současně je ale, zdá se mi, zřejmé, že nesmírná užitečnost jazyka spočívá v tom, že významy můžeme nějak sdílet my všichni jeho uživatelé - právě díky tomu dokážeme jeden druhému něco sdělit. Přitom všechny tyto věci jdou jen těžko dohromady - má-li být výraz něco v lidské mysli, pak to stěží může být také něco, co různí uživatelé jazyka sdílejí (podrobněji jsem o tom pojednal jinde - viz Peregrin, 1999a, Kapitola 1). Udělat v těchto neslučitelných požadavcích kladených na pojem *význam* jistý pořádek se pokusil Gottlob Frege (1892; 1918/9), který od sebe odlišil *představu* (mentální obrázek spojovaný s výrazem), *smysl* (intersubjektivně sdílený "obsah" výrazu) a *význam* (mimojazykový a mimomentální předmět, jazykem pojmenováváný). Až tento filosofický výkon nás podle mne přiblížil možnosti se významem seriózně zabývat. (A následovaly další filosofické výkony, které nás podle mě už značně přiblížily k tomu, abychom si byli o významu schopni klást rozumné otázky.)

Zdá se mi tedy, že ve zodpovídání této otázky, ač je to v jistém smyslu otázka empirická, se můžeme pohnout kupředu až tehdy, když si uděláme důkladný pořádek v příslušných pojmech, což je práce nikoli pro lingvistu, ale pro filosofa. Filosof však podle mne musí přísně respektovat vše to, co o jazyku zjistí ti, kdo se jím zabývají empiricky; a má-li to respektovat, pak se v tom samozřejmě musí vyznat. Řekl bych tedy, že práce filosofa v oblasti sémantiky sice není přímo empirická, ale 'pojmová', nicméně smysl dává jenom při respektování všech výsledků těch vědních disciplín, které jazyk zkoumají empiricky.

Závěr

Mám-li shrnout to, k čemu mě výše uvedené úvahy vedou, pak to mohu učinit v následujících třech bodech:

1. Filosofie nemůže najít žádný archimédovský bod, který by ji dovolil být nějak 'před' nebo 'nad' jinými formami poznání. Svůdné iluzi, že má klíč k nějaké jiné, podstatnější úrovni poznání, než jaká je přístupná všem ostatním, filosof snadno podlehne; a proto se, myslím, musí pořád ptát, čeho se otázky, které si klade, a odpovědi, které na ně dává, skutečně týkají. Není totiž nic snazšího, než se opájet přesvědčením o své vlastní výjimečnosti a přitom produkovat banality či bezobsažná kliše o humanitě, vznešenosti lidského ducha či moudrosti. Vraťme se ještě jednou ke Carnapovi. Ten říká (1935): "[Hume]

v poslední kapitole svého *Zkoumání lidského rozumu* (publikovaného v roce 1748) píše: 'Zdá se mi, že jedinými objekty abstraktních věd či dokazování jsou počet a číslo ... Všechny ostatní lidské výzkumy se týkají jenom faktů a existence; a ty zřejmě nelze dokazovat ... Procházíme-li knihovny, jsouce přesvědčeni o těchto principech, co s nimi musíme provést? Vezmeme-li do ruky jakýkoli svazek například o božství nebo scholastické metafyzice; ptejme se: Obsahuje nějaké abstraktní usuzování týkající se kvantitativní nebo číselné? Ne. Obsahuje experimentální usuzování týkající se něčeho faktického a existence? Ne. Pak patří plamenům: neboť pak nemůže obsahovat nic než sofistiku a iluze.' Souhlasíme s tímto Humovým stanoviskem, které - přeloženo do naší terminologie - říká, že smysl mají jediné výroky matematiky a empirické vědy a že žádné jiné výroky smysl nemají." Domnívám se, že interpretujeme-li *empirii* natolik obecně, abychom zohlednili Quinem vyzvednutou holistickou povahu procesu našeho poznání, je tohle sice možná přehnaně vyostřeným, ale pro filosofa, který se podle mne musí mít před zabředáváním do "sofistiky a iluzí" neustále na pozoru, velice užitečným *mementem*.

2. Filosofie musí dbát na to, aby navazovala na výsledky vědy (případně jiných forem lidského vyrovnávání se se světem). Myslím, že filosofie jako akademická disciplína má dobré důvody k tomu, aby existovala, i za okolností, kdy nemůže dostát očekávání, podle něhož má být strážcem a šířitelem moudrosti hlubší, než jakou nám může poskytnout jakékoli jiné vzdělání. Jsou tu totiž otázky, kterých se nikdo jiný než ona nechopí a bez odpovědí na něž nebude naše poznání nikdy úplné. Nesmí se však situovat do vzduchoprázdna a musí brát velice vážně zjištění ostatních, kdo přicházejí s poznatky, tedy zejména vědců. Myslím si tedy, že můžeme spolu Mauricem Drurym (1973), psychiatrem a žákem Wittgensteina, říci, že filosofie, která nebere v úvahu vědu, je prázdná.

3. Filosofie by ale měla usilovat o nadhled, který je zpravidla cizí praktikujícím vědcům. Vzhledem k povaze otázek, které si klade filosofie, je důvod k obavě, že bez filosofie bude naše poznání nesourodé, nepropojené v souvislý (a v tomto smyslu 'smysluplný') celek. Myslím, že s Drurym můžeme souhlasit i dále, když říká, že naopak přírodověda, která není podrobena filosofické kritice, se stává slepou. Navíc fakt, že filosofie pracuje s pojmy a snaží se zaujímat takový nadhled, aby svým pohledem dokázala obsáhnout co největší celek, vede k tomu, že se jí někdy může podařit objevit zcela nový a překvapivý úhel pohledu, nahlédnout nějaké zcela nové a pozoruhodné souvislosti mezi věcmi či oblastmi, které se spolu souviset nezdají, či provést nějakou překvapivou re-konceptualizaci, jež nám umožní najednou vidět něco, co se před námi do té doby skrývalo. To jsou pak, zdá se mně, ty největší filosofické výkony, výkony, v jejichž světle pak přestáváme být na pochybách, že filosofii stojí za to dělat.

Literatura

- Blackburn, S. (1999): *Think: A Compelling Introduction to Philosophy*, Oxford University Press, Oxford.
- Carnap, R. (1935): *Philosophy and Logical Syntax* (Psyche Miniatures, General Series no. 70), Kegan Paul, London.

- Carnap, R., Hahn, H., Neurath, O. (1929): 'Wissenschaftliche Weltauffassung - der Wiener Kreis.', *Veröffentlichungen des Vereines Ernst Mach*, Wien, 1929; český překlad 'Vědecké pojetí světa - Vídeňský kroužek' v *Analytická filosofie - první čítanka* (ed. J. Fiala), ZČU, Plzeň, 2000, 14-37.
- Drury, M. (1973): *The Danger of Words*, Routledge, London.
- Frege, G. (1892): 'Über Sinn und Bedeutung', *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik* 100, 1892, 25-50; český překlad 'O smyslu a významu' SCI & PHI č. 4, 1993, 33-75.
- Frege, G. (1918/9): 'Der Gedanke', *Beiträge zur Philosophie des deutschen Idealismus* 2, 58-77; český překlad 'Myšlenka' ve SCIENTIA & PHILOSOPHIA č. 6, 1994, 50-75.
- Kambartel, F. (1968): *Erfahrung und Struktur*, Suhrkamp, Frankfurt.
- Liessmann, K. & G. Zenaty (1990): *Vom Denken: Einführung in die Philosophie*, Braumüller, Wien; český překlad *O myšlení*, Votobia, Olomouc, 1994.
- Mehta, V. (1961): 'Onward and Upward with the Arts', vycházelo na pokračování v časopise *The New Yorker*; citováno podle českého překladu *Setkání s filosofy*, Archa, Bratislava, 1995.
- Peregrin, J. (1999a): *Význam a struktura*, OIKOYMENH, Praha.
- Peregrin, J. (1999b): 'Donald Davidson: boj s 'mýtem subjektivního'', *Filosofický časopis* 47, 191-214.
- Peregrin, J. (2001): 'Metaphysics as an Attempt to Eat One's Cake and Have it', in *Metaphysics in the Post-Metaphysical Age* (ed. U. Mexiner), Wien, öbv & hpt, 349-357.
- Peregrin, J. (2005): *Kapitoly z analytické filosofie*, Filosofia, Praha.
- Quine, W.V.O (1952): 'Two Dogmas of Empiricism', *Philosophical Review* 60, 20-43; přetištěno v Quine: *From a Logical Point of View*, Harper and Row, New York, 1953; český překlad 'Dvě dogmata empirismu' v Peregrin a Sousedík (eds.): *Co je analytický výrok*, OIKOYMENH, Praha, 1995, 79-100.
- Riška, A. (1992): 'Rozhovor s W.V.O. Quinom', *Filozofia* 47, 500-3.
- Rorty, R. (1989): *Contingency, Irony and Solidarity*, Cambridge University Press, Cambridge; český překlad *Nahodilost, ironie, solidarita*, PedF UK, Praha, 1996.
- Rorty, R., ed. (1967): *The Linguistic Turn*, The University of Chicago Press, Chicago and London; český překlad Rortyho úvodní stati 'Metafilozofické nesnáze filozofie jazyka', *Aluze* 1 a 2, 2002.
- Russell, B. (1914): *Our Knowledge of the External World*, Allen & Unwin, London.
- Russell, B. (1918/9): 'The Philosophy of Logical Atomism', *Monist* 28/29, 495-527 / 32-53, 190-222, 345-380.
- Russell, B. (1919): *Introduction to Mathematical Philosophy*, Allen & Unwin, London.
- Tugendhat, E. (1989): Überlegungen zur Methode der Philosophie aus analytischer Sicht', in A. Honneth, Th. McCarthy, C. Offe & A. Wellmer (eds.): *Prozess der Aufklärung*, Suhrkamp, Frankfurt, 305-317, český překlad 'Úvahy o metodě filosofie z analytického hlediska', *Analytická filosofie; první čítanka* (ed. J. Fiala), ZČU, Plzeň 2006.
- Wittgenstein, L. (1922): *Tractatus Logico-Philosophicus*, Routledge, London; české překlady OIKOYMENH, Praha, 1993 a 2008.
- Wittgenstein, L. (1953): *Philosophische Untersuchungen*, Blackwell, Oxford; český překlad *Filosofická zkoumání*, FLÚ AV ČR, Praha, 1993.